

FELSEFE DÜNYASI

2023 YAZ/SUMMER Sayı/Issue: 77-Ek

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, süreli ve hakemli bir dergidir.

ISSN 1301-0875

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan
Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) Felsefe Dünyası'nın Danışma Kurulu/Hakem Heyetinin doğal üyesidir.

Felsefe Dünyası, her yıl Temmuz ve Aralık aylarında yayımlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's Index ve TÜBITAK ULAKBIM/TR DİZİN tarafından dizinlenmektedir.

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is published biannually. It is indexed by Philosopher's Index and TUBITAK ULAKBIM/TR DİZİN since 2004.

Editör/Editor

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Levent Bayraktar (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Doç. Dr. Muhammet Enes Kala (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Arş. Gör. Buğra Kocamusaoğlu (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Alan Editörleri/Section Editors

Prof. Dr. Ahmet Emre Dağtaşoğlu (Trakya Üniversitesi)

Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Ata Az (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Doç. Dr. Sebile Başok Dış (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Doç. Dr. Nihat Durmaz (Selçuk Üniversitesi)

Dr. Mehtap Doğan (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Dr. Muhammet Çelik (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Dr. Kenan Tekin (Yalova Üniversitesi)

Dr. Nazan Yeşilkaya (Şirnak Üniversitesi)

Yazım ve Dil Editörleri/Spelling and Language Editors

Zehra Eroğlu (Ankara Üniversitesi)

Abdussamet Şimşek (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Ahmet Hamdi İşcan (Ankara Üniversitesi)

Hatice İpek KESKİN (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Fiyatı/Price: 150,00 TL | **Basım Tarihi :** Ekim 2023, 300 Adet

Adres/Address

Necatibey Caddesi No: 8/122 Çankaya/ANKARA

Tel: 0 (312) 231 54 40

<https://dergipark.org.tr/pub/felsefedunyasi>

Hesap No / Account No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi

IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi / Design: Emre Turku

Kapak Tasarımı / Cover: Mesut Koçak

Baskı / Printed: Rebrobir Matbaa
1514. Sokak, No: 23, 06378 İvedik OSB
Yenimahalle / Ankara

Tel: 0(312) 395 20 29 | **Sertifika No:** 47381

LEVINAS'A KARŞI LEVINAS*

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 77-Ek, 2023, ss. 193-204.

Geliş Tarihi: 12.04.2023 | Kabul Tarihi: 16.04.2023

DOI: 10.58634/felsefedunyasi.1282276

Konferans Bildirisi

Nur Betül ATAKUL**

1906 yılında Litvanya'da Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Emmanuel Levinas, çağdaş Fransız felsefesinin en önemli isimlerinden biridir. Strasburg'da felsefe eğitimi alan filozof, Husserl ve Heidegger'in derslerine katılmış ve fenomenolojiyi Fransa'da tanıtan ilk isimlerden olmuştur. Bununla birlikte o, bir Talmud yorumcusudur ve Yahudilik, monoteizm, Tanrı ve Kutsal Kitap üzerine pek çok makale kaleme almış Yahudi bir entelektüeldir. Her ne kadar felsefi temellendirme için dinî metinleri referans almasa da aşağıda onun düşüncesine dair vermeye çalışacağımız bilgiler ışığında Yahudiliğin onun düşüncesi üzerinde göz ardı edilemeyecek tesirleri olduğu görülecektir.

Levinas'ın felsefesi hem ilk felsefe olarak kabul edilen ontolojiye karşı geliştirilmiş en gözü pek hesaplaşmalardan biri, hem de felsefede her daim ontolojinin arkasından gelmiş ve çoğu zaman ona dayandırılarak ikincil bir yere sahip olmuş etiğin ciddi bir eleştirisidir. Levinasçı düşünce ötekini düşünmek, Batı felsefe tarihi boyunca çok kereler sorgulanmaksızın kabul görmüş öznenin kuruculuğunu sorgulamak adına oldukça dikkat çekicidir. Bu çalışmada Levinas'ın düşüncesi daha üst bir soruya cevap ararken yol gösterici olabileceğine inandığımız bir misal olarak ele alınacaktır. Bu misali açıklamak ve üst soruya onun örnekliğinden yola çıkarak bir cevap aramak

* Bu metin, 20-21 Aralık 2013 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenmiş olan "II. Uluslararası İSAR İstanbul Buluşması: Devlet: Gelenek ile Gelecek Arasında" başlıklı sempozyumda sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "Levinas Etiği ve İsrail Devleti" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, ORCID:0000-0003-3946-9909, e-mail: nbatakul@ybu.edu.tr

için ilkin Levinas'ın ontoloji eleştirisine, ardından onun etiğine ve nihayetinde de Levinas'ın İsrail devletiyle alakalı tutumuna değinip son olarak onun etiğinin ne kadar uygulanabilir olduğunu tartışmaya çalışacağız. Yukarıda bahsi geçen üst soru ise -teorik olarak oldukça iyi temellendirilmiş dahi olsa- bir etiğin pratik sahada ne denli uygulanabilir olduğuyla ilgilenebilir. Acaba teori pratikle sınılandığında başarısızlığa mahkûm mudur? Yahut da şöyle sorabiliriz: "Politik alanda ahlaki bir tavrı sürdürmek için felsefeye güvenebilir miyiz?"

Nesnel deneyim ve bunun akılla olan ilintisi Batı felsefe tarihini baştan sona kat eden en öncelikli sorunlardandır. Batı felsefesi topyekûn bir ontoloji olarak okunduğunda konu dışı kalacak tema sayısı hayli az olacaktır. Levinas'ın düşüncesinin temel meselesi ontoloji temelli felsefi duruşun etik temelli reddiyesini kurmaktır. Bu ilk felsefeye dair genel geçer kanıları kökten reddeden bambaşka bir tavrın ifadesidir. Ontoloji (ya da metafizik) aklın işleyişi ile insana açılan bir varlık fikrini temel alarak tüm felsefi faaliyetlerin kökeninde olma iddiası taşımaktadır. Bize işin özünü ifade etmeye muktedir görünen şu tanımın da bildirdiği gibi "Metafizik, içerisinde, varlığın insana ancak, belli bir temellendirmenin, ya da Yunanca kökeniyle *logos*'un ufku içerisinde erişebildiği bir çağa karşılık gelen düşüncedir."¹ Bu tanımın içerdiği varlık ise felsefe tarihinde çoğunlukla varolan üzerinden anlaşılma-ya çalışılmıştır ve *logos*'un ufku içerisinde yer almakla, varlık özne ve nesne olmak üzere temel bir çift kutupluluğu gerekli kılmaktadır. Bu kutupları bilen ve bilinen, gören ve görülen, işiten ve işitilen, kavrayan ve kavranan gibi pek çok başka kavram çiftiyle dile getirmek mümkündür. Değişmeyen ise insan aklının, yani öznenin ya da bilincin rolünün her defasında kendisi dışındaki her şeyi nesne olarak kabul eden tavrı olacaktır. Batı felsefesi gerçekliğin peşine düştüğü her noktada bilincin yol göstericiliğine katı bir güvenle sarılmıştır. Bilinç, her daim parıldayan bir güneş gibi nesnelere dünyasını aydınlatan, onu bilinir kılan yegâne aktör olmaya layık görülecek ve onun bu rolün hakkını sahiden verip vermediği, eğer veriyorsa bunun da ne anlama geldiği çoğunlukla tartışma konusu edilmeyecektir. Bilincin nesnesine uzanması ve onu kavrayıp bilinir kılması hakikatle kurulan bağın ta kendisi olarak anlaşılıp en yüce uğraş olan hakikatin keşfinin imkânı bilincin eline teslim edilecektir. Levinas, ontolojinin öncelliğine ve bilincin kuruculuğuna dair bu genel kanıyı "Varlıkbilim, varlıklarla her türlü ilişkinin ve hatta varlıkta her türlü ilişkinin özüdür. Olanın "açık" olduğu olgusu, onun varlığına ait bir olgu değil midir? Somut varoluşumuz, genel olarak varlığın "açık"lığına girdiği ölçüde yorumlanır. Gerçekle bir anlama dola-

1 Melih Başaran, *Ve Niçin (Yine) Felsefe... Yapıçözümler*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993) 17.

şımında varoluruz –anlama, varoluşun dile geldiği olayın ta kendisidir.”² diyerek özetler. Batı düşüncesi genel olarak varolma edimini anlama fiilinin kapsamında değerlendirir: anlama ve anlaşılma varoluşun en temel ilişkisi olmakla bütün diğer ilişkileri önceler, her ilişkinin kaynağında anlama fiilinin bu iki ögesi yer alır. Bu ilişkinin kendisinin kuruculuğu ise öznenin üstlendiği bir görevdir. Anlamada öznenin uyanıklığı, nesnenin edilgenliğini içeren sürekli bir etkinlik olarak karşımıza çıkar. Her türlü ilişkinin kökeninde varsayılan anlamının ışığında, özne öteki karşısında etkinliğini muhafaza etmek suretiyle konumlandırılır. Bu etkinlik ise karşısında kavranabilir olarak bulduğu, yani onun bilişini mümkün kılacak şekilde kendini ona teslim eden, yani bilinçte temsil edilebilme yoluyla kavranarak teslim olan nesneye yönelmektir.

Ontolojinin önceliği çok açık, ilksel ve mantıksal bir ayırmadan kaynaklanmaktadır. İnsan olmanın yegâne koşulu olarak anlaşılan aklın vaz' ettiği bu ayırım özdeşlik ilkesinde temellenir. Ben ve ben olmayanları ayırt eder. Ben, aklın karargahıdır ve geri kalan her ne varsa bu aklın menzilindedir. Buradan hareketle ontolojinin önceliğinin apaçıklığı fikrine meydan okurken Levinas, üstlendiği işin büyüklüğünün altını çizer, onun girişimi gözü pek bir girişimdir.³ Öyle ya, deneyim bize bizden, bizim bilişimizden daha keskin bir eylemin varlığından çoğunlukla söz etmez. Varlığı sürdürmenin, kendi olarak varlıkta sürekli kalmanın koşulu, nesneyi bilmek ve kullanmaktan geçer. Böylelikle öznenin bitimsiz etkinliği, Levinas'ın gözünde totaliter bir edim olarak belirlenir. Özne en temel mantık ilkesini bütün ilişkilerinin merkezine oturtarak önce kendini kendisiyle özdeşler ve ardından kendi olmayanların hepsini bir bütün olarak nesneleştirerek bütünleyici bir ötekillik yaratır. Her türlü başkalık öznenin potasında eriyip gider. Levinas, “Akıl tarafından anlaşılan dünya başkalığını yitirir, çünkü bilinç dünyada yeniden kendini bulacaktır. Üstelik bilincin her türlü *tavrı*, yani değer biçme, duygu, eylem, iş ve daha genelde üstlenme, son tahlilde bir kendinin bilinci, yani özdeşlik ve özerklidir.”⁴ derken ontolojinin özneye dair en temel kurgusuna vurgu yapar: özne kendisiyle özdeş kalmayı sürdürmek üzere nesneye her yöneldiğinde esasında kendisine yönelmekte ve nesneyi kendisi için, kendi malı haline getirmekte, onu başkalığının yerinden etmektedir. Bu sebeple Levinas'a göre, “Başka, varlık olarak tezahür etmekle başkalığını yitirir. Felsefe, çocukluğundan beri, Başka olarak kalan Başka'ya karşı duy-

2 Emmanuel Levinas, *Sonsuza Tanıklık*, haz. Zeynep Direk, Erdem Gökyaran (İstanbul: Metis Yayınları, 2003) 79.

3 Levinas, *Sonsuza Tanıklık*, 76.

4 Levinas, *Sonsuza Tanıklık*, 131.

duğu dehşetle, önüne geçilmez bir alerjiyle maluldür.”⁵ Burada bir sonraki adımda değineceğimiz Levinasçı manada etikte daha ayrıntılı ele almaya çalışacağımız yeni bir kavram çiftinin, temel ontolojik ayırım olan özne ve nesne ayırımından kopuşu ifade edecek biçimde büyük harfle yazılan Aynı ve Başka rejimine geçişin altını çizmemiz gerekmektedir.

Levinas felsefenin gelenekselleşmiş tavrını bir “ontolojizm” olarak tanımlayarak, varlığı özne ve nesne diye ayırıp, bu ontolojizm ile, özneye varlıkta ayak diremek için nesneyi kendinin kılma ve böylece onun başkallığını yitirmesine sebep olma hakkını tanımakla, dolayısıyla bitimsiz bir savaş halini meşrulaştırmakla suçlar. Ona göre ontolojizmden çıkabilecek tek mümkün hal öznenin öz muhafazası adına sürekli bir çıkar arayışı peşine düşmekle alerjik bir çıkar arayışını sürekli kılan savaş halidir.⁶ Varlığa erişimin ta kendisi olarak tanımlanan, fenomenolojik ifadeyle bir *şeyin bilinci olma* öznenin yöneldiği nesneyi akıl denem silahla ele geçirilmiş bir ganimet olarak idrak etmesine yol açmaktadır. Özne, ontolojinin gör dediği yerden bakıldığında, kendisi haricinde ne varsa sahiplenmeyi isteyen bitimsiz bir iştahın sonucu olarak etkendir, nesnesine yönelmektedir. Bu iştah öyle güçlüdür ki ötekini sürekli bir vakumla içine çekerek başkallığını bozar. Hal böyleyken varlıkta direnme terimleriyle, *conatus*’la açıklanan özne olma deneyimi esasında başkallığın en baştan yadsınmasıdır.

Levinas’ın ontoloji eleştirisinin etikte varacağı nokta zannediyorum ki aydınlığa kavuşmaya başlamıştır. O, özne ve nesnenin karşı karşıya getirildiği, en temel olduğu var sayılan ilişkinin, bilincin nesneyi tematize ederek kendine mâl ettiği bilme fiilinin, öznenin yek diğerini anlamasına ve onunla etik bir ilişki içerisine girmesine fırsat vermediğinin altını çizer. Ona göre öznenin bilme fiili dolayımıyla kurucu rolü üstlendiği bir felsefenin, sürdürülebilir bir barışı mümkün kılması söz konusu dahi olamaz. Böylece öznenin kuruculuğunda ötekiyle girilebilecek tek mümkün ilişki ötekinin kaybetmeye mahkûm olduğu savaş hali içerisinde ortaya çıkacaktır.

Etik söz konusu olduğunda sorulması gereken temel soru ontoloji düzleminin etiğin kurulmasına müsait olup olmadığıdır. Ontoloji düzleminde “Nesneler zihnimin düzenine tabi iken ve varlığımı idame etme kabiliyetimin beraberinde getirdiği özgürlüğüme mukavemet etmezken, diğer insanların kendim karşısındaki durumları nedir? Onları da birer nesne gibi görebilir miyim? Onlar özgürlüğümü ulaşılabilir olmaları ile mümkün kılan

5 Levinas, *Sonsuz Tanıklık*, 131.

6 Emmanuel Levinas, *Autrement qu’être ou au-delà de l’essence* (Hollanda: Martinus Nijhoff, 1978), 16.

diğer nesnelere aksine benim özgürlüğümü sorgulanır kılmazlar mı?"⁷ Bu sorular bize oldukça önemli görünmektedir, bilincin bitimsiz bir biçimde erimine alabildiği nesnelere bütünlüğü tüm başkallıkları içine katarak eritirken, öteki bilinçler söz konusu olduğu zaman bu bütünlüğün durdurulması, kesintiye uğratılması pek de mümkün görünmektedir. Bu sebeple ötekinin, ötekiliğini muhafaza edebileceği bir düzlemin imkânı ortadan kalkmaktadır. Böyle bir düzlemin imkânı Levinas'ta tüm bir Batı felsefesinin ontolojizmini askıya almaktan geçer. Kurucu olan ontoloji değil Başka ile Aynı'nın karşılaşmasında işitilen Buyrukla, sonsuz sorumluluğu özneye yükleyen etikdir.

Öncelikle terminolojideki dönüşüme dikkat çekmek faydalı olacaktır: Levinas'ın etiğinde öteki radikal başkallık olarak ifade edilmek için büyük harfle Başka olarak karşımıza çıkar, kendisiyle özdeşliği muhafaza eden öznenin, Aynı'nın karşısında Levinasçı etiğin temel çabası Başka'nın ihata edilemezliğini, kavranılmazlığını göstermektir. Başkayla ilişki, varlığı benim kılan bütün ilişkilerin ötesine geçer, bu ilişkide Aynı'nın ötekisi "tanımlamaya ve sınıra, yere ve zamana, kendiyile özdeşliğe ve benzemezliğe, varlığın ve bilginin kategorilerini oluşturan tüm bu yüklemelere yabancıdır."⁸ Burada bahsi geçen "bir başka ben", bir "alter-ego" değildir, çünkü bu Başka'yı Aynı olmak üzerinden temellendiren bir sınırlandırmanın ötesine geçememek demektir. Başka, bizim koşullarımızı sağladığı taktirde muhatap olmaya yükselen, belli kriterleri sağlamış bir öteki değildir. Başka, ontolojiyi önceleyen etikte, öznenin bir benzeri olarak tanımlanmaz. Böylece onu belirlemeden tüm ötekilikler için düşünmek mümkün olacaktır. Başka; onun aklın tematize etmesine sığdırılmayacak sonsuz başkallığı, özne nesne ilişkisi olan bilmeye hiçbir şekilde benzetilemeyecek bir ilişkide, yüz yüze ilişkide açığa çıkar. Başka yüz yüze ilişkide bana seslenendir. Başka anlama, bilme, kavrama edimleriyle değil işitme ve görme edimleriyle açılır, Başka yüz yüze ilişkide Aynı'nın karşısında durur ve onunla konuşur. Başka benimle yüzü vasıtasıyla konuşur. Yüzüm karşısında bilincimin belirleyici operasyonu kesintiye uğrar ve yerini çıkar aramayan bir işitmeye bırakır. Bu işitme Aynı'ya başkası- için olmayı buyuran sonsuz sorumluluğu, Başka'nın sorumluluğunu yükler. Her başkayı öznelikte kendi-için kılan ontolojik hareket etik ilişkinin kökenselliği tarafından kesintiye uğrar ve tersine çevrilir, özneye ontoloji perspektifinden baktığımızda şöyle de diyebiliriz: ava giden avlanır.

Şimdiki zamanın berisinden, onda yeniden temsili mümkün olmayan bir anarşik ya da pre-orijinal zamandan, "hiçbir zaman şimdi olmamış bir

7 Emmanuel Levinas, "La philosophie et l'idée de l'Infini", *Revue de Métaphysique et de Morale* 62/3 (Eylül 1957), 241, 253, 244.

8 Levinas, *Sonsuz Tanıklık*, 132.

geçmişten”⁹ Aynıyı sorumluluğa geri dönüşü olmaksızın bağlayan Buyruk: “Öldürmeyeceksin!” işitilir. Şimdiye taşınamayan Buyruk, beni Başka'nın sorumluluğunu almakla yükümlü kılandır.¹⁰ Burada söz konusu olan iki eşitin karşılıklı ilişkisi dahi değildir, taraflardan biri diğerine her daim üstün gelir, aralarında kat edilmesi mümkün olmayan bir mesafe, buyruğun işitildiği yüzden işitene açılan bir bitimsiz yol vardır. Dolaysız bir temasın imkanını, dolayısıyla karşısındakini içine çekerek özneye mal etme ihtimalini ortadan kaldıran bu aşılamaz mesafe ile Aynı Başka'dan ayrı düşer.¹¹ Burada ne zaman ne de dil ontolojinin terimleriyle anlaşılmaya müsait değildir. Başka ile ilişkinin zamanı şimdiki zamanın terimlerine dönüştürülemez bir anarşik zamanı imler: onun kavramsallaştırmayı kabul etmeyen dili, Başka'yı bütünleştirmeye muktedir olamayacak, rasyonalitenin çıkar arayan beninin dilini kabul etmeyen bir dildir.

Başka'sı için, Başka'sının kim olduğunu umursamaksızın, onun tüm varlığını ve hatta ölümünü kapsayacak bir sorumluluk yüklenmek Levinas'ın etiğinin temelidir. Levinas'ın sorumluluğunun, Sartre'ın hiperbolik sorumluluğuna benzer bulduğunu ifade eden Bernasconi, “Sınırsız bir sorumluluktur bu; hatta ben doğmadan önce bitmiş şeylerden ve gelecek kuşakların başına geleceklerden sorumlu olmayı da içerir. Aynı zamanda da bakışimsızdır –yani her zaman önde gelen bir biçimde benim sorumluluğumdur.”¹² diyerek bu sorumluluğun sonsuzluğuna ve asimetrik oluşuna dikkat çeker.

Buraya kadar Levinas'ın düşüncesinin bir eskizini çizmeye çalıştık. Buradan hareketle üst sorumuzun Levinas örneğinde dile gelmesinin sebebini ifade etmeye geçebiliriz. Levinas'ın düşüncesi sarsıcıdır, onu okuyanların hemen hepsinin bu ifadenin abartılmış bir doğruluğa sahip olduğunu onaylayacağını zannediyoruz. Okumamızda bu sarsıcılık ilkinden belki daha da şiddetli bir şekilde ikinci bir defa daha tekrarlanmıştır. Hatta üst soru olarak nitelendirdiğimiz teorinin pratikle sınanması meselesi de bu ikinci sarsıntının ürünüdür diyebiliriz.

Levinas'ın etiği günümüz insanının, insan hakları, hukuk devleti, toplumsal mutabakat, özgürlük gibi siyasal terimlerin gerçek hayatta karşılığını bulamadığı, insanın insana yaşattığı zalimliğe, adaletsizliğin bin bir türlüne bir türlü anlam veremediği bir dönemde ontolojinin, karşılık bekleyen, sürekli hak talep eden sözde etiğinin karşısına çıkardığı koşulsuz di-

9 Emmanuel Levinas, *Zaman ve Başka*, çev. Özkan Gözel (İstanbul: Metis Yayınları, 2005), 14, 28.

10 Levinas, *Autrement qu'être ou au-delà de l'essence*, 25, 26.

11 Levinas, *Autrement qu'être ou au-delà de l'essence*, 24, 25; Emmanuel Levinas, *De dieu qui vient à l'idée* (Paris: Librairie Philosophique J. Vrin, 1993), 222.

12 Robert Bernasconi, *Levinas Okumaları*, ed. Zeynep Direk (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2011), 162.

ğerkamlıkla bir umut ışığı yakmış gibidir. Levinas'ın etiği, "İnsan adalet ve hukuk terimleriyle düşünmeden, herkesin eşit olmayı talep ederken bir yandan da bir diğerrinin üzerine basarak yükselmeyi hedeflediği bir ekonomiyi hesaba katmadan acaba bakışsımsız, karşılık dahi beklemeyen bir sorumluluğu üstlenebilir mi? Aşkın bir Buyruk insan eliyle yapılmış yasaların kifa-yetsizliğine çare olabilir mi?" mealindeki pek çok soruyu zihne üşüştürür. Levinas'ın düşüncesinin ilk sarsıcılığı bu bakışsımsız sonsuz sorumluluğun varolmayı yeniden düşünmeyi teklif etmesidir.

Levinas Nazi dehşetinin baş tanıklarındandır, İkinci Dünya Savaşı'nda Almanlara tutsak düştüğü halde ölmemiş olmasının tek sebebi ise bir Fransız askeri olarak ele geçmesidir. Anne babası ve kardeşleri ise bu dehşetten kaçamayacak, Naziler tarafından kurşuna dizilecektir.¹³ Levinas bu acının yasını bir ömür tutmuş ve yeri geldiğinde bunun üzerine çok önemli tespitlerde bulunmuştur. Bunların en dikkat çekicilerinden olan "Dehşeti Onaylar Gibi" adlı makalesinde, Heidegger'i nasyonal-sosyalizm sempatizanı olmakla suçlayarak, *Varlık ve Zaman*'ın geliştirdiği yeni fenomenolojinin politika ve şiddete ilişkin hiçbir art düşünceye yer vermediğini ancak Heidegger'in barış zamanında dahi soykırım konusundaki sessizliğinin "duyarlılığa tamamen kapalı bir ruhu ve onun dehşete verdiği bir tür onayı" gösterdiğini ifade etmiştir.¹⁴ Levinas, hocası Heidegger'in suskunluğunu affetmemiştir, konu özellikle felsefi çevrelerde çokça tartışılrsa dahi Levinas eserinin yetkinliğine duyduğu inanca rağmen Heidegger'in suçlu olduğundan emindir. Sadece gaz odaları, ölüm kampları konusunda sergilediği sessiz kalış dahi Heidegger'i suçlu çıkartmaya yeter. Bu öyle bir dehşettir ki sessiz kalmak da suça ortak olmak anlamına gelmektedir.

Maalesef insanlık tarihinin en trajik, insan onuruna en çok zarar veren olaylarının başında gelen Nazi dehşetinin acıları, insanlık üzerinde yarattığı travmanın etkisi hala sarsıcı gücünü sürdürürken dehşet yeniden harekete geçer. Bu defa şiddetin kaynağı dehşete bizzat maruz kalan taraftır. Olayı Levinas'ın konu ile ilgili sorulara verilmiş cevaplarını içeren "Etik ve Siyaset" başlıklı söyleşisinin İngilizce çevirisinin takdiminde Sean Hand şöyle aktarmaktadır:

14 EYLÜL 1982'de Doğu Beyrut'taki bir partinin merkez bürosu, Lübnan Devlet Başkanı Beşir Gemayel'in konuşma yaptığı sırada bombalandı. Gemayel ve 26 kişi öldürüldü. İsraililer olayın hemen ertesi günü "olası saldırıları önlemek ve güvenliği sağlamak amacıyla Batı Beyrut'u işgal ederek

13 Özkan Gözel, *Varlıktan Başka Levinas'ın Metafiziğine Giriş* (İstanbul: İthaki Yayınları, 2011), 382.

14 Levinas, *Sonsuza Tanıklık*, 88, 89.

karşılık verdi. Bu ifade, Begin hükümetini yaşanacakların sorumluluğunu kabul etmeye mecbur bıraktı. İşgal, Müslümanları Falanjistlerin intikamından koruma varsayımıyla yapılmasına rağmen, İsrail Savunma Güçleri (IDF) İsrail'e vur-kaç taktiğiyle saldırılar düzenleyen *fedailer* veya içeri sızmış Araplar olduklarından şüphelendikleri kişileri temizlemek amacıyla Falanjistleri Filistinliler'in kamplarına soktu. Hıristiyan askerler, İsrail Savunma Güçleri'nin herhangi bir müdahalesiyle karşılaşmadan Sabra ve Şatilla kamplarında iki gün boyunca yüzlerce kişiyi katlettiler. 26 Eylül'de *New York Times*'a "goyim (Yahudi olmayan) goyim'i öldürüyor ve hemen ardından Yahudileri asmaya kalkışıyorlar," şeklinde açıklama yapan Begin, yasal soruşturma açmayı reddetti ilk başta.¹⁵

Alıntıladığımız bu metin, katliamı son derece mesafeli ve sükûnet içerisinde anlatan bir metindir. Uluslararası sözleşme ile güvence altına alınmış iki Filistin mülteci kampı Sabra ve Şatilla'da yaşananların ağırlığını anlatmakta oldukça kifayetsiz kalsa da bunu tarihi bir vesika olarak kabul etmekle yetinebiliriz. Burada bizce kabul edilemez olan ise katliam kendisine sorulduğunda Levinas'ın verdiği yanıtıdır. Levinas "Sorumluluğun sınırları olduğuna, "kendimdeki" sorumluluğun sınırları olduğuna hiçbir şekilde inanmıyorum. Tekrarlıyorum ben *kendim* asla ve asla Başkası'na karşı sorumluluktan feragat edemem."¹⁶ dedikten hemen sonra şaşırtıcı bir şekilde "halkım ve akrabalarım benim komşularımdır. Yahudiyi savunduğunuz zaman komşunuzu savunursunuz"¹⁷ diyor, Siyonizm'i müdafaa ediyor. O gün İsrail'de yaşanan katliam yüzünden ayaklanan yüzlerce Yahudi gibi Siyonist hükümeti suçlamıyor ve maalesef suskunluğuyla değil konuşmasıyla "dehşeti onaylar gibi" oluyor.

Beş yıl sonra yukarıda alıntıladığımız "Dehşeti Onaylar Gibi" adlı yazıyı yazıp, Heidegger'i Nazi sempaticanlığı ve soykırımın ortağı olmakla suçlarken Levinas'ın eli titremiş midir, bilemiyoruz. Biz yine de burada Levinas'ın Heidegger için söylediği gibi "büyük bir spekülâtif zihnin geçici olarak pratik bayağılığın içinde yolunu şaşırması olduğu yönünde[ki]"¹⁸ zayıf ümidini muhafaza mı etmeliyiz, bundan da emin değiliz. Burada önemli olan ise felsefi çerçevenin gerçekliğin yoğun içeriğini taşıyamamasının yarattığı derin hayal kırıklığı olabilir ancak. Nihayetinde insan yapısı olanın yetkinliğine gölge düşüren bu hamle ile Levinas üst sorumlunun cevabında, teorinin ne

15 Emmanuel Levinas, "Ethics and Politics", *The Levinas Reader* (Oxford ve Cambridge: Blackwell, 1996) akt. Levinas, *Sonsuza Tanıklık*, 284.

16 Levinas, *Sonsuza Tanıklık*, 288.

17 Levinas, *Sonsuza Tanıklık*, 289.

18 Levinas, *Sonsuza Tanıklık*, 87.

denli yetkin de görünse “bayağı” pratikle karşılaştığında yenik düştüğüne dair bir cevaba yatkın olmamıza yol açmıştır. Teoride ne Aynı ne de Başka herhangi bir belirlenim altında ifade edilmemesine karşın politik hayatta nasıl olup da bazı Başka’ların “komşum” diğerlerinin ise “komşumun komşusu” olarak nitelendirildiği, göz göre göre gerçekleştirilen bu kanlı katliamın Nazi dehşetinin gölgesinde sürülmüş bir yaşamın sahibi tarafından neden daha güçlü bir biçimde ve dolaysızca eleştirilmediği pek tabii her daim akılları kurcalayacaktır.

Sonuç

Bu örnekten yola çıkarak felsefenin teorik alanda uzaklaşıldığında kendiliğinden gereksiz bir uğraşa döndüğünü ya da etiğin politik olan karşısında yenik düştüğünü iddia etmek doğru olmaz. Ancak Levinas’ınki gibi bizleri, etiği Başka’nın üstünlüğü üzerinden yeniden düşünmeye davet eden ve sorumluluğa vurgu yapan bir ahlak felsefesinin politik alanda kendisiyle çelişmesine işaret etmekteki niyetimiz, ahlak teorilerinin gündelik politik tartışmalarda tutum belirleyici ve yön verici bir rol oynayamaması sorununu gündeme getirmektir. Bunun yanında bazen teoride savunulan erdemlerin pratikte tahakküm aracı olarak kullanılabilirdiğinin de altı çizilmelidir. Bu noktada, felsefenin işi sadece soru sormaktır gibi basit bir retorikten destek alarak filozofun politik alana tesir etme ve onu anlamlı bir biçimde dönüştürme gücünden yoksun kılınması, felsefi etkinliğin anlamsızlığı sorununa yol açacaktır. Levinas örneğinden hareketle politika ve etik arasındaki kopukluğun sorgulanması gerekmektedir. Minimal düzlemde ise toplumda pek çok mağduriyetin bir arada yaşandığı bir ülkenin vatandaşı olarak, herkes kendi tecrübelerinden hareketle buradaki sınamanın bir benzerini yapmaya davet edilmelidir. Öyle görünüyor ki “Acaba, hakça ve adilane bulduğumuz etik söylemlerimizin ne kadarı hakikaten bu sıfatları hak ediyor ve ne kadarı varlığını özdeşlik olarak korunmasından, kendi benliğimizin müdafaasından ibaret?” sorusunun sıkça yinelenmesi ehemmiyet arz etmektedir.

Öz

Levinas'a Karşı Levinas

Emmanuel Levinas çağdaş Fransız felsefesinin en önemli isimlerinden biridir. Onun düşüncesi neredeyse bütün bir Batı felsefesine meydan okur ve etiği ilk felsefe olarak kabul ederek ontoloji temelli, özne/bilinç merkezli felsefeyi karşısına alır. Bununla birlikte Levinas, yalnızca ontolojiyi "ilk felsefe" kabul eden bütün bir felsefe geleneğini eleştirmekle kalmaz aynı zamanda Batı felsefesi içerisinde geliştirilmiş bütün etiklere karşı da eleştirel bir tutum sergiler. Çünkü onun felsefesinde özne üzerinden kurulan bütün ahlak teorileri bir kenara bırakılarak, Başka ve Başka'nın yüzünde (suretinde) gün yüzüne çıkan buyruğun kuruculuğu vurgulanır. Etik belirli değerler hiyerarşisini, erdemlerin üstünlüğünü ya da yasayı yücelten bir felsefi uğraş olmaktan öte, öznenin tahakkümünü kıran, onu Başka karşısında güçsüz kılarak yeniden kuran temel uğraş olmaya yükselir. Başka'nın yüzünde, özneye seslenen buyruk "Öldürmeyeceksin!" diyerek özneyi Başka'nın bütün sorumluluğunu üstlenmeye davet eder. Levinas'ın asimetrik etiği ötekini düşünmek adına oldukça sarsıcıdır.

Bununla birlikte Levinas bir Talmud yorumcusudur. Felsefi eserleri ile Yahudilik ve Talmud üzerine kaleme aldığı eserlerini ayırma ve hiçbir zaman felsefi yapıtlarında dini temellendirmelere başvurmasa da onun düşüncesinde Yahudiliğin etkilerini görmemek mümkün değildir. Bu ikili entelektüel kimlik Levinas'a dair önemli bir sorgulamayı gündeme getirir: Başka'nın önceliğini savunan ve tüm felsefesini buradan hareketle kuran Levinas'ın İsrail devletinin kuruluşuna ve İsrail'in Başka'sı olan Filistin halkına karşı amansız tutumuna bakışı nasıldır? Burada bu sorunun yanıtını ararken Levinas'ın etiğini kadim bir sorunun ışığında test etmeye çalışacağız: Acaba teorik manada çok iyi bir biçimde kurgulanmış bir etik, pratik-ahlaki planda tam manasıyla karşılık bulabilir mi? Yoksa teori pratikle sınırlanmış başarıya mahkûm mudur?

Anahtar Kelimeler: Levinas, Etik, Ahlak, Politika, Devlet, Öteki, Başka

Abstract

Levinas Against Levinas

Emmanuel Levinas is one of the most important figures of contemporary French philosophy. His philosophy challenges almost the entire Western philosophy by rejecting ontology-based, subject-consciousness centered philosophy and considering ethics as the first philosophy. However, Levinas not only criticizes the entire philosophical tradition that accepts ontology as the "first philosophy," but also exhibits a critical attitude towards all ethics developed within Western philosophy. Because in his philosophy, all moral theories based on the subject are set aside, and the founding of the commandment that emerges in the Other and on the face of the Other is emphasized. Ethics, rather than being a philosophical endeavor that exalts a hierarchy of certain values, virtues, or laws, steps up to a higher level and becomes the fundamental endeavor that breaks the domination of the subject, and that weakens it against the Other and rebuilds it. The commandment that addresses the subject in the face of the Other says, "Thou shalt not kill!", inviting the subject to take responsibility for the Other entirely. Levinas's asymmetric ethics is quite disturbing in terms of thinking about the other.

On the other hand, Levinas is a Talmud commentator. Although his philosophical works and works on Judaism and Talmud are distinguished and he never resorts to religious foundations in his philosophical works, it is impossible not to see the effects of Judaism in his thought. This dual intellectual identity also raises an important question about Levinas: What is Levinas's attitude towards the establishment of the State of Israel and his relentless attitude towards the Palestinian people who are the Other of Israel, given that he advocates the priority of the Other and bases all his philosophy on this? Here, while searching for the answer to this question, we will try to test Levinas's ethics in the light of an ancient question: Can an ethics that is theoretically well-constructed find full expression in practical-moral terms? Or is theory doomed to fail when tested by practice?

Keywords: Levinas, Ethics, Morality, Politics, State, Other, Alterity

Kaynakça

- Levinas, Emmanuel. *Autrement qu'être ou au-delà de l'essence*. Hollanda: Martinus Nijhoff, 1978.
- Levinas, Emmanuel. *De dieu qui vient à l'idée*, 2. Baskı, Paris: Librairie Philosophique J. Vrin, 1993.
- Levinas, Emmanuel. "La philosophie et l'idée de l'Infini", *Revue de Métaphysique et de Morale* 62/3 (Eylül 1957): 241-253.
- Levinas, Emmanuel. *Sonsuza Tanıklık*. ed. Zeynep Direk, Erdem Gökyaran. İstanbul: Metis Yayınları, 2003.
- Levinas, Emmanuel. *Zaman ve Başka*. çev. Özkan Gözel. İstanbul: Metis Yayınları, 2005.
- Başaran, Melih...*Ve Niçin (Yine) Felsefe... Yapıçözümler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993.
- Gözel, Özkan. *Varlıktan Başka Levinas'ın Metafiziğine Giriş*. İstanbul: İthaki Yayınları, 2011.
- Bernasconi, Robert. *Levinas Okumaları*. ed. Zeynep Direk. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2011.